Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/135239

File ID	135239
Filename	Appendix 2: Tiberius Claudius Patrobius : hofworstelaar van keizer Nero?
Version	Final published version (publisher's pdf)

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	Griekse atleten in de Romeinse keizertijd (31 v. Chr. – 400 n. Chr.)
Author	P. Gouw
Faculty	Faculty of Humanities
Year	2009
Pages	XVI, 441
ISBN	978-90-5629-576-9

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/305398

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other then for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

APPENDIX 2 Tiberius Claudius Patrobios. Hofworstelaar van keizer Nero?

Antieke atleten genoten een grote populariteit en mochten zich verheugen in een grote schare fans. Onder hen bevonden zich soms ook Romeinse keizers, die openlijk in contact stonden met vooraanstaande atleten. Zo maakte Caligula gebruik van de diensten van Tiberius Claudius Nikophon, die zijn persoonlijke trainer (ἀλείπτης Καίσαρος) was.[21] Titus verkeerde naar verluidt regelmatig in het gezelschap van Regulus, een pankratiast die tijdens één van hun ontmoetingen in het badhuis stierf na een beroerte.[22] Een andere traditie verbindt zijn voorliefde voor atleten met de naam van Melankomas, de onoverwinnelijke bokser (ἀλειπτος) die de hoofdrol speelt in twee redevoeringen van Dio Chrysostomos.[23] Keizer Commodus hield er eveneens een persoonlijke trainer op na, de worstelaar Narcissus. Het was deze atleet die uiteindelijk een einde aan het leven van de gehate keizer zou maken.[24] Over Heliogabalus' innige relatie met de pankratiast Aurelius Zotikos is elders reeds gesproken.[25]

Ook van Nero is bekend dat hij zich liet omringen door atleten. Na diens beruchte Griekse tournee van 66-67 n. Chr. ontstond bij hem het verlangen om bij de volgende Olympische spelen aan het worstelen mee te doen. Hij meende bij eerdere gelegenheden Apollo als zanger en Helios als wagenmenner te hebben geëvenaard. Nu achtte hij volgens Suetonius de tijd gekomen om ook de prestaties van Herakles, de antieke superatleet bij uitstek, na te volgen. Bij diezelfde auteur valt uit verschillende passages op te maken dat hij voor dit doel speciale hofworstelaars (*luctatores auli*) had aangesteld.[26]

H.A. Harris[27] heeft enkele decennia geleden betoogd dat één van hen moet worden geïdentificeerd als Tiberius Claudius Patrobios, een *periodoneikes* en drievoudig Olympisch worstelkampioen uit het Syrische Antiochië, wiens ere-inscriptie is gevonden aan de via Latina in Rome.[28] In diverse bronnen over het leven van Nero wordt namelijk een zekere Patrobius (Patrobios in de Griekse bronnen) ten tonele gevoerd die zich tot de keizerlijke intimi mocht rekenen en uiteindelijk op gezag van Galba werd geëxecuteerd. Zijn naam wordt in het bijzonder genoemd in relatie tot de worsteltraining van de keizer.

Op het eerste gezicht valt er veel voor een gelijkstelling te zeggen, maar er is één groot bezwaar: zowel bij Tacitus, Suetonius als Cassius Dio wordt de hoveling Patrobius unaniem als een vrijgelatene (*libertus*, ἐξελεύθερος) betiteld, terwijl de bovengenoemde atleet ogenschijnlijk een vrij burger was. Dit zwaarwegende argument heeft ervoor gezorgd dat de theorie van Harris niet of nauwelijks navolging heeft gekregen.[29] Ik meen echter dat er aanleiding is om zijn hypothese te heroverwegen. Vanuit de context van de Griekse atletiek is het namelijk mogelijk om een aannemelijke verklaring te geven voor het feit dat een hofworstelaar van vrije geboorte in het bronnenmateriaal als een vrijgelatene kon

---

[21] *I.Didyma* 108. Zie voor deze atleet ook prosopographia no. 145.
[22] Plutarchus, *Moralia* 124c. Zie ook prosopographia no. 237
[23] Dio Chrysostomos, *Orationes* 28-29. Zie ook König (2005) 146, noot 128 en appendix no. 106.
[24] SHA, *Commodus* 17.2, Tertullianus, *Apologeticum* 35.9. Cf. *P. Lond*. 137 waarin door Marcus Antonius melding wordt gemaakt van zijn persoonlijke trainer Marcus Antonius Artemidoros.
[25] Zie hoofdstuk vier. Voor deze atleet, zie ook prosopographia no. 43.
[26] Suetonius, *Nero* 45.1: *nam et forte accidit, ut in publica fame Alexandrina navis nuntiaretur pulverem luctatoribus aulicis advexisse.* Cf. *Nero* 53.
[27] Harris (1976) 48-49.
[28] *IGUR* I 249 [= *SEG* 14.613]. Zie ook prosopographia no. 146.
[29] E.g. Crowther (1992). Eerder al zagen Stein, *Paulys Realencyclopedie der Classischen Altertumswissenschaft* XVIII 4 (1949), col. 2253 en Moretti (1953) 175 af van een positieve identificatie. Recentelijk heeft Donald Kyle (2007) 332 Harris' stelling weliswaar overgenomen, maar hij doet dat zonder enige toelichting en bronvermelding.

worden bestempeld. Hiervoor is het noodzakelijk om allereerst wat uitvoeriger in te gaan op de overeenkomsten tussen de beide *Patrobii*, aangezien Harris zich hier enkel in summiere bewoordingen over heeft uitgelaten. Vervolgens wil ik betogen dat een samenloop van omstandigheden ervoor gezorgd kan hebben dat de antieke auteurs – al dan niet bewust – aan de atleet Patrobios een inferieure status hebben toegedicht.

Het staat buiten kijf dat de twee figuren veel met elkaar gemeen hebben. Naast hun naam en atletische specialisatie (worstelen) delen ze ook hetzelfde leefmilieu, namelijk het Neronische Rome. De hoveling Patrobius organiseerde in 66 n. Chr. een spectaculair gladiatorengevecht in Puteoli ter gelegenheid van het bezoek van de Armeense koning Tiridates. Daarnaast was hij belast met de taak om speciaal zand uit Egypte te importeren voor de worsteltraining van de keizer. Dit laatste gegeven maakt het aannemelijk dat hij één van de keizerlijke trainers was. De atleet Patrobios boekte grote triomfen in de voornaamste Griekse festivals en won driemaal achterelkaar het worstelen bij de Olympische spelen. Naar de mening van Luigi Moretti dateren die overwinningen uit 49, 53 en 57 n. Chr.[30] Na het beëindigen van zijn sportieve carrière kwam hij naar Rome, alwaar hij persoonlijk werd geëerd door Nero.[31] In de rijkshoofdstad moet hij zijn toegetreden tot de vereniging van ex-atleten, die uit enkele inscripties bekend is.[32] Rond 60 n. Chr. werd er door hemzelf een eremonument opgericht.

H.W. Pleket heeft aangetoond dat het keizerlijke eerbetoon gepaard moet zijn gegaan met de verlening van een concrete functie, namelijk die van *xystarch* oftewel toezichthouder bij Griekse spelen.[33] Dit ambt was volgens Louis Robert voorbehouden aan '*un athlète nommé à vie par l'empereur*' en behelsde het '*veiller à la discipline des athlètes dans un concours d'une ville ou d'une région*'.[34] Patrobios was, getuige zijn ere-inscriptie, in die hoedanigheid onder meer actief bij de *Koina Asias* in Laodikeia en Sardis en bij wedstrijden in Nicaea, Tavium en Ankyra. Zoals veel van zijn collega's bleef ook hij derhalve na zijn pensionering actief in de Griekse atletiek.

Het is mijns inziens mogelijk om op basis van het voorgaande te veronderstellen dat de beide Patrobii als één en dezelfde figuur kunnen worden beschouwd. Ik zou willen betogen dat het overgeleverde bronnenmateriaal in elkaar geschoven dient te worden en dat de ere-inscriptie en de literaire traditie elk een andere levensfase van Tiberius Claudius Patrobios beschrijven. In die constellatie zou de Olympisch kampioen in de nadagen van zijn sportieve loopbaan in het blikveld van Nero gekomen zijn en in de laatste regeringsjaren van de keizer een belangrijke functie aan het hof vervuld hebben, enerzijds als organisator van *spectacula* en anderzijds als persoonlijke trainer.

Het sterkste argument voor een gelijkstelling van beiden is gelegen in de sportieve aspiraties van Nero. Als hij werkelijk een gooi wilde doen naar de erekrans in Olympia, dan was een gedegen voorbereiding noodzakelijk. In dat kader zal hij er naar gestreefd hebben (en er als machtigste man ter aarde ongetwijfeld in geslaagd zijn) om zich te omringen met de best mogelijke hofworstelaars. Hoewel de antieke auteurs hier geen uitspraken over doen, ligt het voor de hand te veronderstellen dat Patrobios – in het bezit van drie opeenvolgende Olympische titels en derhalve de sterkste atleet van zijn tijd – de ideale kandidaat was om na zijn pensionering Nero de kneepjes van het vak te leren.

Er is een interessante parallel voorhanden. Kort nadat hij keizer geworden was, sprak Nero de ambitie uit om zich in de muzische kunsten te bekwamen. Dat zijn plannen in

---

[30] Moretti (1953) 179.
[31] *IGUR* I 249, r. 11-12: ἀπὸ καταλύσεως ἐν Ῥώμῃ τιμηθεὶς ὑπὸ Νέρωνος Κλαυδίου Καίσαρος.
[32] E.g. *IG* 14.1109: σύνοδος τῶν περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀπὸ καταλύσεως ἐν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ κατοικούντων.
[33] Pleket (1973) 220.
[34] Robert (1966a) 82.

die richting serieus waren, blijkt uit het feit dat hij Terpnus, de beroemdste citerspeler van die tijd, naar Rome liet komen om door hem onderricht te worden.[35] Suetonius beschrijft hoe Nero gedurende de eerste fase uren achtereen naar zijn leermeester luisterde om hem vervolgens tot diep in de nacht na te doen. Om zelf ook het gewenste niveau te bereiken kreeg hij van Terpnus een rigoureus trainingsprogramma voorgeschreven, bestaande uit diverse stemoefeningen en een speciaal dieet dat hem verbood vruchten en spijzen tot zich te nemen die schadelijk waren voor zijn stem.[36] Uiteindelijk voelde hij zich pas na vijf jaar voldoende toegerust om in het openbaar op te treden. Na zijn debuut in Neapolis volgden vele successen in muziekconcoursen tijdens zijn *peregrinatio Achaica* van 66-67 n. Chr.[37] In die latere periode liet hij zich volgens Cassius Dio bijstaan door een andere leermeester, de prominente citerspeler Menecrates.[38]

Uit het bovenstaande valt op te maken dat Nero niets aan het toeval overliet en zich – in tegenstelling tot wat de antieke auteurs trachten te suggereren – op serieuze wijze voorbereidde. Hij liet zich begeleiden door de best mogelijke trainers, werd op dezelfde wijze als professionele zangers geschoold en trad pas publiekelijk op toen hij zichzelf daar na langere tijd klaar voor achtte. Op vergelijkbare wijze maakte hij later ook werk van zijn andere passies: wagenrennen en het pantomimespel.[39] Het is goed voorstelbaar dat achter zijn wens om Olympisch worstelkampioen te worden een vergelijkbare strategie schuilging. Hoewel de bronnen hier (al dan niet bewust) geen coherent beeld van schetsen, kan tussen de regels door wel enige informatie worden gedestilleerd die in die richting lijkt te wijzen.

Zo stelt Suetonius dat Nero zich in de laatste fase van zijn leven voortdurend oefende in het worstelen. Zijn voorliefde voor deze sport had zich gedurende zijn lange verblijf in de Griekse wereld – of wellicht zelfs eerder – duidelijk gemanifesteerd:

‘ *… bij de sportwedstrijden die hij in heel Griekenland had bijgewoond had hij altijd in het stadion op de grond gezeten, alsof hij een scheidsrechter was, en als paren worstelaars te ver uit elkaar waren gegaan, bracht hij ze eigenhandig in het midden van het worstelperk bijeen*’.[40]

Het heeft er alle schijn van dat Nero goed op de hoogte was van de contemporaine Griekse atletiek en derhalve geweten moet hebben met welke concurrentie hij te maken zou krijgen wanneer hij aan de volgende Olympische spelen mee wenste te doen. Gezien zijn leeftijd – hij was op dat moment eind twintig – en (waarschijnlijk) een gebrek aan ervaring kan de vraag worden gesteld of hij daadwerkelijk meende een gerede kans te maken op de erekrans. Desalniettemin lijkt hij zijn training voor dit evenement, dat twee jaar later in 69 n. Chr. weer zou plaatsvinden, even grondig te hebben aangepakt als de voorbereidingen op zijn debuut als zanger en citerspeler.

Nero liet zich namelijk bijstaan door een aantal ervaren worstelaars. Hun aanwezigheid aan het hof leidde indirect tot grote verontwaardiging toen ten tijde van een

---

[35] Suetonius, *Nero* 20.1: *citharoedum vigentem tunc praeter*. Terpnus bleef ook na de dood van Nero een prominente citerspeler, want keizer Vespasianus betaalde hem de lieve som van 400.000 sestertiën om de heropening van het Theater van Marcellus luister bij te zetten (Suetonius, *Vespasianus* 19.1).

[36] Plinius Minor, *Naturalis Historia* 19.108 beschrijft in detail hoe Nero op voorgeschreven dagen in alleen in olie gedrenkte bieslook at om zijn stem te versterken. Cf. *Naturalis Historia* 20.47-54, 23.120-121.

[37] Zie Gyles (1961-1962).

[38] Cassius Dio 63.1.1.

[39] Champlin (2003) 53-83. Cf. Cassius Dio 63.18.1 waarin melding gemaakt wordt van het feit dat Nero bij Paris, een vooraanstaand pantomimespeler, aanklopte om door hem onderricht te worden.

[40] Suetonius, *Nero* 53 (vert. Daan den Hengst).

voedselschaarste (vermoedelijk in 68 n. Chr.[41]) een net aangemeerd schip uit Alexandrië niet het vurig gewenste graan, maar een lading speciaal zand bleek aan te voeren voor de keizerlijke training.[42] Het geval wil nu dat ook Plinius de Oudere over dit voorval heeft geschreven en wel in de volgende bewoordingen:

'*Het fijnste deel van het Nijlzand verschilt niet veel van het stof uit Puteoli, alleen wordt het niet gebruikt als zeewering of golfbreker, maar om bij de worsteltraining het lichaam van zijn tegenstander er onder te krijgen. In ieder geval importeerde Patrobius, vrijgelatene van keizer Nero, het vanuit Egypte … Meer wil ik er niet over zeggen, niet meer, bij Hercules, dan over het gebruik van deze aarde in zalf waarmee onze jonge mannen zich insmeren om de kracht van hun lichaam te vergroten, maar die van hun geest vernietigen*'.[43]

Plinius maakt weliswaar geen melding van hofworstelaars, maar hij laat wel duidelijk doorschemeren voor welke doeleinden het zand bedoeld was en aan wie de belangrijke taak was toevertrouwd om het aan te voeren. We kunnen er gevoeglijk van uitgaan dat de vermeende vrijgelatene niet zomaar met deze opdracht belast werd, maar kennis van zaken gehad zal hebben. Uit Plinius' woorden valt immers op te maken dat alleen een kenner onderscheid kon maken tussen zand uit Egypte (geschikt) en dat uit andere contreien (ongeschikt). Wie zou dit nu beter op zich hebben kunnen nemen dan één van Nero's worsteltrainers, bij voorkeur de meest prominente onder hen? Het toeval wil dat de atleet Tiberius Claudius Patrobios een directe band had met Egypte. Hij beschikte over het burgerrecht van Alexandrië, dat hem naar alle waarschijnlijkheid was verleend na een overwinning in één van de festivals in die stad. [44] Met een dergelijke achtergrond was hij dé uitgelezen persoon om zijn contacten aan te wenden en het juiste type zand in Rome te laten invoeren.

H.A. Harris heeft zich terecht afgevraagd of het voorstelbaar is dat er in deze periode twee Patrobii als vooraanstaande worstelaars actief waren. Hij stelt mijns inziens terecht dat '*the Patrobius of the inscription must be the man mentioned by Dio and Pliny*'.[45] Zijn uitwerking van die opvatting is echter minder overtuigend. In weerwil van wat eerder door Stein en Moretti (zie noot 29) werd betoogd, namelijk dat slaven niet aan Griekse festivals konden deelnemen en dat de gelijkstelling van beide figuren om die reden niet mogelijk was, is hij van mening dat '*we must revise our ideas about athletic qualifications*'.[46] In zijn optiek kon Patrobios als slaaf wel degelijk een carrière in de Griekse atletiek nastreven, omdat de ingangseisen voor spelen in de Romeinse tijd verruimd zouden zijn. Hij

---

[41] Zie Morgan (2000).

[42] Suetonius, *Nero* 45: *ex annonae quoque caritate lucranti adcrevit invidia; nam et forte accidit, ut in publica fame Alexandrina navis nuntiaretur pulverem luctatoribus aulicis advexisse*. Dit leidde er volgens diezelfde auteur toe dat er overal in de stad spotschriften werden opgehangen, waaronder een zeer toepasselijke: '*Aan de kop van een standbeeld van hem werd een krullende pruik bevestigd met daarbij het Griekse opschrift: 'Nu begint de echte strijd, treed nu niet op, maar eindelijk eens af!'* (vert. Daan den Hengst). Naast een duidelijke verwijzing naar de worstelaspiraties van de keizer bevat deze passage ook een toespeling op de haardracht van jonge topatleten (en ook van Nero?), want zij waren getooid met de *cirrus in vertice* – niet zozeer 'een krullende pruik', maar veeleer een kleine paardenstaart. Zie hiervoor Thuillier (1998).

[43] Plinius Maior, *Naturalis Historia* 35.167-168.

[44] *IGUR* I 249, r. 3-4: ὁ καὶ ̓Αλεξανδρεύς. Het gebruik om zegevierende atleten het plaatselijke burgerrecht te verlenen, is uitvoerig geattesteerd. De sprinter en vijfkamper Demetrios uit Salamis op Cyprus (no. 45) was bijvoorbeeld burger in niet minder dan 47 steden buiten zijn vaderstad. Zie ook hoofdstuk 3.

[45] Harris (1976) 48.

[46] Ibid.

baseert zich hiervoor op een passage van Artemidorus van Daldis: '*Wanneer een slaaf, in welk onderdeel ook, meedingt in een heilige wedstrijd en wint en een krans krijgt, zal zijn vrijheid door een heraut geproclameerd worden, want deze wedstrijden zijn uitsluitend voor vrije deelnemers. Maar denk er wel aan dat dit alleen geldt bij een heilige wedstrijden, want elders is het niet hetzelfde*'.[47] Los van het feit dat enige jaren geleden nogmaals overtuigend is aangetoond dat slaven alleen aan bepaalde lokale wedstrijden konden deelnemen[48], snijdt Harris' argumentatie ten aanzien van Patrobios geen hout. De overwinningen die in diens ere-inscriptie gememoreerd worden zijn nu juist allen behaald in heilige kranswedstrijden, waarvoor een vrije geboorte noodzakelijk was.

Het probleem zou kunnen worden omzeild door een uitvlucht te bedenken. Nigel Crowther heeft bijvoorbeeld geopperd dat zijn nauwe band met keizer Nero ervoor gezorgd heeft dat Patrobios als vrijgelatene werd toegelaten tot de Olympische spelen en andere festivals in de Griekse wereld. Hij stelt zich desondanks op hetzelfde standpunt als de eerder genoemde geleerden en gelooft niet dat de hoveling en de topatleet één en dezelfde persoon zijn.[49] Naar mijn mening wordt de discussie echter op verkeerde gronden gevoerd. In plaats van het statusoordeel van Tacitus, Suetonius en Dio als uitgangspunt te nemen en aan de hand hiervan de ere-inscriptie van Patrobios te willen verklaren, moet er andersom geredeneerd worden. Hoe was het mogelijk dat een burger van Antiochië en Alexandrië door de antieke auteurs voor een keizerlijke vrijgelatene kon worden aangezien?

De oplossing ligt mijns inziens besloten in een samenloop van omstandigheden, waarbij onwetendheid, verwarring en wellicht bewuste misinterpretatie door de antieke auteurs een grote rol spelen. Cruciaal is hierbij de volledige naam van Patrobios, in wiens *praenomen* en *nomen gentile* zich duidelijk de hand van keizer Claudius of Nero laat herkennen. Een dergelijke naamgeving stemt overeen met de gangbare praktijk van de eerste twee eeuwen van de jaartelling, waarin talrijke namen (bijvoorbeeld C. Iulius, T. Flavius, P. Aelius, M. Aurelius) getuigenis afleggen van de *imperator* of de *patronus* die verantwoordelijk was voor de verlening van het burgerrecht.[50] Dit kon op verschillende manieren geschieden, maar de meest prestigieuze wijze was niettemin een persoonlijke burgerrechtverlening door de keizer, vaak vanwege speciale verdiensten. Het is aannemelijk te veronderstellen dat het Patrobios' sportieve prestaties waren die aan zijn status als *civis Romanus* ten grondslag lagen.

Van verscheidene atleten is bekend dat zij om precies die reden tot Romeins burger werden. De pankratiast Titus Aelius Aurelius Menander werd door Antoninus Pius eigenhandig bekranst en met bijzondere eerbewijzen (ἐξαίρετοι τείμαί) overladen.[51] Die behelsden naast het ambt van *xystarch* bij een festival in Antiochië ook het Romeinse burgerrecht.[52] Een andere pankratiast, Publius Aelius Aristomachos, eveneens *xystarch*, viel die laatste eer in het jaar 118 n. Chr. samen met zijn directe familieleden ten deel.[53]

---

[47] Artemidorus, *Oneirokritika* 1.62 (vert. Simone Mooij-Valk).
[48] Crowther (1992).
[49] Ibid., 42.
[50] Millar (1977) 479 ff.
[51] Roueché (1993) 231, r. 17-20: στεφάνοις, μάλιστα δὲ καὶ ἐπὶ θεοῦ Ἀντωνείνου, ὡς οὐ μόνον στεφανωθῆναι ταῖς ἐκείνου χειρσὶν, ἀλλὰ καὶ τειμαις ἐξαιρέτοις τειμηθῆναι. Zie ook appendix no. 151.
[52] Herz (1996) 257. Ik ben Janta van Lienden, bibliothecaresse van het Nederlands Instituut in Athene (*NIA*) zeer veel dank verschuldigd voor haar hulp bij het verkrijgen van deze publicatie.
[53] *I.Magn.* 180, r. 16-20: τειμηθείς τε ἐπὶ τούτοις ὑπὸ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων πολιτείαις εἴς τε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς.

Vermoedelijk moet ook een naamloos gebleven atleet uit de tijd van Septimius Severus en Caracalla zijn naam en *civitas* te danken hebben aan zijn sportieve successen.[54]

Het valt op dat de drie bovengenoemde atleten allen een zege in de Kapitolijnse spelen op hun palmares hebben staan. Dit Romeinse festival werd in 86 n. Chr. door keizer Domitianus ingesteld naar het model van de Olympische spelen. Hoewel dit niet uitdrukkelijk is geattesteerd, lijkt het haast wel zeker dat hier aan de overwinnaars naast een krans ook het Romeinse burgerrecht verleend werd. Het is in dit kader veelzeggend dat de vijf vroegst geattesteerde winnaars van het festival allen het *praenomen* en *nomen gentile* van de laatste Flavische keizer dragen.[55] Van een aantal latere winnaars moet hun nomenclatuur eveneens in verband gebracht worden met een zege bij de *Kapitolia*.[56]

Domitianus profiteerde ten aanzien van zijn nieuwe spelen dankbaar van het voorwerk dat door Nero meer dan een decennium eerder was verricht. Laatstgenoemde was de eerste geweest die in Rome een terugkerend Grieks festival had georganiseerd, maar zijn *Neronia* waren geen lang leven beschoren. Ze waren te zeer verbonden met de naam van de gehate keizer, die het – tot ontzetting van de conservatieve elite – noodzakelijk vond tijdens de tweede en laatste editie in het openbaar op te treden. Domitianus wist daardoor welke valkuilen hij diende te omzeilen. De Kapitolijnse spelen vonden dan ook plaats ter ere van de Romeinse oppergod Jupiter Capitolinus en de keizer zag er – ondanks aanzienlijk talent voor de dichtkunst[57] – van af om aan zijn eigen festival deel te nemen. Onder die voorwaarden waren de *Kapitolia* ook voor de traditionele senatoriale elite acceptabel.

Desalniettemin voorzagen de ter ziele gegane spelen Domitianus wel van het raamwerk voor zijn eigen festival. Hij kopieerde het wedstrijdprogramma en bouwde voor de sportonderdelen een monumentaal stadion op het Marsveld, waar Nero eerder al een houten constructie en een gymnasium had laten oprichten. Wellicht ontleende hij ook het gebruik om de winnaars met het Romeinse burgerrecht te bekleden aan zijn voorganger. Helaas zijn er geen atleten bekend die een zege in de *Neronia* op hun naam hebben staan. Het is verleidelijk om Tiberius Claudius Patrobios tot één van hen te rekenen en zijn burgerrecht op een overwinning in dit festival terug te voeren. Die suggestie wordt echter door zijn eigen ere-inscriptie ontkracht. Dit document werd na het beëindigen van zijn sportieve carrière opgesteld en bevat geen verwijzing naar een overwinning in Rome. Afgaande op zijn Olympische titels van 49, 53 en 57 n. Chr. moet zijn loopbaan enige tijd voor 60 n. Chr., het jaar waarin de *Neronia* voor het eerst werden gehouden, zijn afgesloten.

Patrobios moet derhalve bij een andere gelegenheid *civis Romanus* geworden zijn. Het is bekend dat zowel Claudius als Nero een aantal artiesten en atleten het burgerrecht hebben verleend. Vooral de eerstgenoemde keizer was volgens Cassius Dio zeer vrijgevig op dit punt.[58] Een uiterst succesvolle citerspeler (hij was een *periodoneikes*) van het eiland Kos memoreert de keizerlijke begunstiging die hem ten deel viel, in termen die sterk doen

---

[54] Blümel & Malay (1993) no. 5, r. 5-11. De gebruikte formulering in zijn ere-inscriptie doet sterk in die richting denken: τειμηθὲς ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν Αὐτοκρατόρων Λ. Σεπτιμίου Σουήρου καὶ Μ. Αὐρ. Ἀντωνείνου Εὐσεβοῦς Εὔτυχοῦς Σεβαστοῦ. Naar alle waarschijnlijkheid luidde zijn naam Lucius Septimius Aurelius […]. Cf. Lucius Septimius Aurelius Serapion (Moretti [1987] 90-91) en mijn prosopographia no. 70.

[55] *I.Iasos* 107-109 (Titus Flavius Metrobios), *SEG* 34.1314-1317 (Titus Flavius Hermogenes), *IG* 14.746 (Titus Flavius Artemidoros, *IG* 14.747 (Titus Flavius Archibios), *SEG* 37.701 (Titus Flavius Ari[…]).

[56] *SEG* 41.1407 (Titus Aelius Aurelius Maron), *SEG* 37.712 (Titus Aelius Aurelius Heras), *SEG* 36.1051-1055 (Marcus Aurelius Thelymitres), Robert (1970) 20 (Lucius Septimius Aurelianus).

[57] E.g. Quintilianus, *Institutio oratoria* 10.1.91-92.

[58] Cassius Dio 61.17.

denken aan wat eerder over de *Kapitolioneikai* is opgemerkt.[59] Diezelfde Claudius verleende in 47 n. Chr. het burgerrecht aan een zekere Diogenes uit Antiochië, ex-atleet en hogepriester van de atletenvereniging, en aan twee van diens collega's. Eerder was deze eer al te beurt gevallen aan de pankratiast en *periodoneikes* Tiberius Claudius Hermas en Tiberius Claudius Kyros, een atleet wiens specialisatie niet duidelijk is.[60] Vermoedelijk werd ook de vechtsporter Tiberius Claudius Nikophon uit Milete door toedoen van Claudius Romeins burger. Hij lijkt die nieuwe status te danken gehad te hebben aan zijn functie van ἀλείπτης Καίσαρος, oftewel keizerlijke trainer.[61]

Nero organiseerde in 57 n. Chr. spelen in het nieuwe amfitheater dat hij op het Marsveld had laten optrekken. Volgens Suetonius liet hij daarbij '*dansen uitvoeren door jonge mensen van Griekse afkomst, aan wie hij na het optreden officieel het Romeinse burgerrecht verleende*'.[62] Het is mijns inziens voorstelbaar dat Patrobios hetzelfde is overkomen toen hij op een zeker moment deelnam aan één van Nero's vele *spectacula*. Sinds de late republiek was het in toenemende mate gebruikelijk geworden om ook Griekse atleten (met name vechtsporters) tijdens het volksvermaak in Rome te laten optreden.[63] Een dergelijke deelname zou niet in aanmerking komen voor opname in Patrobios' overwinningscatalogus (die immers alleen officiële Griekse festivals vermeldde), maar bracht hem wel in het blikveld van de keizer. Absolute zekerheid valt, bij gebrek aan bewijsmateriaal, echter niet te geven.

Toch lijkt zo'n reconstructie een verklaring te kunnen bieden voor het feit dat Patrobios door de antieke auteurs als *Neronis libertus* werd betiteld. Er wordt door hen zonder uitzondering een uitgesproken negatief beeld van de keizerlijke vrijgelatenen geschetst. P.R.C. Weaver typeert in zijn werk over de *familia Caesaris* de literaire bronnen als '*as a whole … prejudiced, sensational, repetitive and depressing*'.[64] Vrijgelatenen spelen in hun werken een marginale rol en worden vooral ten tonele gevoerd als afschrikwekkend voorbeeld in het morele discours: zij zijn hierin het toonbeeld van ondeugd, machtswellust en seksuele aberraties. Een gedegen analyse van de kring van hovelingen valt bij hen dan ook niet te verwachten. Dit wordt treffend geïllustreerd door de wijze waarop Tacitus de situatie aan het hof na de zelfmoord van Nero beschrijft: '*Nog niet ten volle drie maanden waren er verstreken sedert de overwinning, of Vitellius' vrijgelatene Asiaticus evenaarde reeds een Polyclitus, een Patrobius en hoe al die voormalige hovelingen, onzaliger nagedachtenis, maar mogen hebben geheten*'.[65] De antieke auteurs waren bewust niet bijster geïnteresseerd in de specifieke achtergronden van afzonderlijke vrijgelatenen, omdat ze hen vooral als een stereotype groep wensten te benaderen.

Daarbij moet nog worden opgemerkt dat geen van de drie primaire auteurs uit eigen waarneming getuige is geweest van de heerschappij waarover zij zich in zulke afkeurende bewoordingen uitlaten. Zij waren voor hun beeld van Nero aangewezen op de geschiedwerken van anderen (Plinius Maior, Fabius Rusticus en Cluvius Rufus), die met uitzondering van de laatstgenoemde een uiterst negatief en verdraaid beeld van de keizer

---

[59] *Clara Rhodos* 2 (1932) 212, no. 49: τιμαθέντα ὑπὸ Σεβαστοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Καίσαρος πολιτίᾳ ἐν τῷ Ῥωμαίων δάμῳ καὶ στεφανώμενον χρυσίοις στεφάνοις.

[60] *P.Lond.* III 1178, r. 14-15 (Hermas & Kyros), 27-31 (Diogenes).

[61] *I.Didyma* 108. Nero was zoals gezegd allesbehalve een uitzondering met een persoonlijke trainer, want ook van onder meer Marcus Antonius, Caligula, Titus en Commodus is bekend dat zij een topatleet aan hun zijde hadden.

[62] Suetonius, *Nero* 12.1 (vert. Daan de Hengst). Hij schonk het Romeinse burgerrecht overigens ook aan de juryleden in Olympia (*Nero* 24.2).

[63] Zie hiervoor Gouw (2007) 71-107.

[64] Weaver (1972) 10.

[65] Tacitus, *Historiën* 2.95 (vert. J.W. Meijer).

schetsen. Edward Champlin heeft mijns inziens dan ook overtuigend aangetoond dat '*Tacitus, Suetonius, and Dio can each be shown to have suppressed information that might have placed the emperor in a more favorable light, and to have presented as fact what was by no means certain*'.[66] Er is dus alle reden om aan te nemen dat in hun beschrijving van het keizerlijke hof de werkelijkheid in enige mate geweld wordt aangedaan. Hier hoeft overigens ten aanzien van Patrobios niet eens opzet in het spel te zijn, want er zijn een aantal factoren aan te wijzen die bij een buitenstaander de indruk zouden hebben kunnen wekken dat hij inderdaad een vrijgelatene was.

Op de eerste plaats houdt dit verband met de wijze waarop hem het burgerrecht werd verleend. Patrobios werd naar alle waarschijnlijkheid om zijn sportieve verdiensten geëerd, maar zijn nomenclatuur verschilde op het eerste gezicht niet van vrijgemaakte slaven uit zijn tijd. Hij was een Tiberius Claudius, net als tal van anderen in Nero's directe omgeving. Juist omdat hij als keizerlijke trainer in de kring van hovelingen werd opgenomen, zal het aanwezige statusonderscheid van buitenaf lang niet altijd gemaakt zijn. Zijn Griekse naam, een element dat vaak werd aangegrepen om een slaafse afkomst te veronderstellen[67], zal daar eveneens aan hebben bijgedragen. Daar moet aan worden toegevoegd dat Nero zich omringde met figuren van aantoonbaar laag allooi, waaronder toneelspelers, wagenmenners en gladiatoren. Het Romeinse volksvermaak werd hoofdzakelijk gedomineerd door slaven en vrijgelatenen, hetgeen voor de conservatieve elite de voornaamste reden was om er op af te geven. Dat hij een pantomimespeler als Paris de status van vrije geboorte (*ingenuus*) toekende, moet de elite een doorn in het oog geweest zijn. Voor de wet mocht hij dan geen vrijgelatene meer zijn, maar in sociaal opzicht zou hij dat voor hen altijd blijven. In een dergelijk klimaat zou het burgerrecht van Patrobios wellicht als een farce kunnen zijn beschouwd, een claim van een vrijgelatene die niet serieus werd genomen.

Voor zover men zich al verdiept had in zijn achtergrond, was hij iemand die – hoe verderfelijk – in het openbaar optrad en met zijn lichaam de kost verdiende. In een tijd waarin de Griekse atletiek nog niet volledig in de Romeinse samenleving was ingeburgerd (zeker niet bij het traditioneel denkende aristocratische volksdeel) werd een atleet door velen van hen als onaanzienlijk beschouwd. Plinius Minor (*Panegyricus* 13.5) betreurt het dan ook dat in zijn tijd de militaire training van rekruten soms werd verzorgd een verachtelijke '*Graeculus magister*'. Seneca was nog uitgesprokener: '*Ik weiger worstelen en de studie van modder en olie in mijn curriculum van de vrije kunsten op te nemen; anders zou ik genoodzaakt zijn om ook koks en toneelspelers daartoe te rekenen. Want wat is er in vredesnaam prijzenswaardig aan die disciplines … .*'[68]

De indruk dat Patrobios een voormalige slaaf was, werd nog verder versterkt door de werkzaamheden die hij voor de keizer verrichtte. Een vrijgelatene aan wie het Romeinse burgerrecht was verleend, werd geacht bepaalde diensten aan zijn patroon te verlenen, de zogenaamde *operae*. Deze vielen uiteen in twee categorieën: *operae officiales* en *operae fabriles*. De laatstgenoemde taken '*consisted in skilled labour, such as that of a physician, artist or architect, or in manufacture of all kind*'.[69] Het verzorgen van worsteltraining moet in de ogen van sommigen tot dit type dienstverlening zijn gerekend, hetgeen andermaal als een bevestiging van Patrobios' status als vrijgelatene kan zijn gezien. Enkele *medici Augusti*

---

[66] Champlin (2003) 52.

[67] Duff (1958) 56. Weaver (1972) 42 merkt terecht op dat voorzichtigheid op dit punt geboden is: ' … *not least because of the frequently made assumption that many persons, especially in the eastern provinces, who possess imperial nomina are by that fact alone imperial freedmen, particularly if their place of residence or their occupation can be in any way connected with the emperor or the emperor's property*'.

[68] Seneca, *Epistulae morales* 89.18-19.

[69] Duff (1958) 44.

zijn op die manier ook ten onrechte als keizerlijke vrijgelatenen beschouwd.[70] Ook het gladiatorengevecht van 66 n. Chr. in Puteoli kan aanleiding hebben gegeven tot enige verwarring. Was Patrobios' rol hier een uitvloeisel van verschuldigde diensten of was hij als ex-atleet door de keizer belast met de organisatie van volksvermaak? Het is bekend dat zowel vrijgelatenen als burgers verantwoording droegen voor spelen.[71]

Een samenloop van omstandigheden is er mijns inziens voor verantwoordelijk dat de antieke auteurs aan Patrobios de status van vrijgemaakte slaaf hebben toegedicht, terwijl hij dat in werkelijkheid niet was. Zijn achtergrond als topatleet was hen wellicht niet bekend of werd bewust genegeerd om de hofkringen rond Nero van iedere verdienste te ontdoen. Niet bekend met de exacte reden voor zijn burgerrechtverlening werd zijn nomenclatuur in verband gebracht met de taken die hij voor de keizer uitvoerde, een type dienstverlening dat sterk deed denken aan een status als vrijgelatene.

Patrobios kende een levenseinde dat niet paste bij een Olympisch kampioen van zijn kaliber. In plaats van een eervolle dood als gevierd atleet werd hij werd vanwege zijn nauwe associatie met Nero op instigatie van Galba om het leven gebracht, samen met enkele prominente vrijgelatenen. Het was uitgerekend bij zijn grafmonument dat het afgehakte hoofd van de kort regerende keizer werd neergelegd, als zijnde een soort van gerechtigheid.[72]

[70] Weaver (1972) 82.
[71] Duff (1958) 171.
[72] Tacitus, *Historiën* 1.94, Suetonius, *Galba* 20.2.